Sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Asia kirjallinen lausunto: **VNS 7/2024 vp Valtioneuvoston selonteko YK:n kestävän kehityksen toimintaohjelma Agenda2030:n toimeenpanosta**

Kiitän valiokuntaa mahdollisuudesta antaa lausunto Valtioneuvoston selonteko YK:n kestävän kehityksen toimintaohjelma Agenda2030:n toimeenpanosta. Yhteiskunnallisen murroksen oloissa agenda on kriittisen ajankohtainen. Rajaan lausuntoni koskemaan sosiaalisesti kestävän kehityksen kannalta valittuja keskeisiä havaintoja.

Selonteon tausta-ajattelu lähtee kokonaisvaltaisesta tarkastelusta, jossa sosiaalisen, taloudellisen ja ekologisen kestävyyden ohella katetaan myös turvallisuuden, demokratian ja oikeusvaltion sekä inhimillinen ja kulttuurinen kestävyys. Tämä kokonaisvaltaisuus on kannatettavaa, joskin on tärkeä huomioida näiden kietoutuvan toisiinsa erilaisten polkuriippuvuuksien ja vaikutussuhteiden kautta.

Yleisarviointia selonteosta

Suomi on monessa globaalissa suhteessa mallimaa, kuten selonteossa todetaan. Tämän ei tule kuitenkaan vähentää kunnianhimoa edistää kestävän kehityksen toimeenpanoa yhteiskunnallisesti entistä parempaan suuntaan. Selonteossa suomalainen yhteiskunta nähdään useissa kohdin liian valmiina. Kehitystyö on jatkuvaa itsensä kirittämistä ja muutosprosesseihin ennakoiden tarttuen.

Maailmanlaajuiset haasteet ovat valtavia, mutta maamme sisäiset haasteet ovat kansalaistemme jokapäiväistä arkea, keskityn niiden kannalta kriittisiin tekijöihin. Erityisesti nykyinen murroksen aika haastaa herkkyyttä tunnistaa yhteiskunnalliset käännekohdat ja niiden kriittiset tekijät, joissa suotuisa kehitys alkaa taantua ja heikentää kestävää kehitystä. Vaikka selonteko on huolellisesti laadittu ja se sisältää paljon hyviä huomioita, se ei näytä tunnistavan meneillään olevaa hyvinvointiyhteiskuntamme murrosta ja käännekohtia.

Kyseessä on selonteko kestävän kehityksen toimeenpanosta, mutta tekstissä painottuu ohjelmallinen yleinen tavoitekieli, ja hyödynnetyt tilastotiedot sekä osoittimet ovat pääosin useampien vuosien takaisia. Monet tärkeät aikakauden kehityskulut jäävät siten katveeseen, ja selontekoa sävyttää ruusuisen myönteinen tilannekuva, jonka mukaan yhteiskuntamme kestävyys on miltei valmis.

Tavoitteet ovat kautta linjan erityisen kannatettavia kestävän yhteiskunnan kuvaajina: köyhyyden poistaminen, heikoimmista huolen pitäminen, eriarvoisuuden vähentäminen,

terveellinen elämä ja koulutus kaikille, työllisyys, osallisuus, luottamus, tasa-arvo, turvallisuus, vastuulliset instituutiot, rauhanomaisen yhteiskunnan kehittäminen, demokratia, oikeusvaltioperiaate ja ihmisoikeudet. Kysymys on siitä, mitä näiden sisällä tapahtumassa. Nostan muutaman esimerkin turvallisuudesta, demokratiasta ja rauhasta ennen joitakin yksityiskohtaisempia näkökulmia.

Turvallisuus on yhteiskunnassamme pinnalla, mutta se ymmärretään lähinnä valtiotason turvallisuutena tai väkivaltaan ja rikoksiin liittyvänä. Ihmisten elämisen keskiössä on kuitenkin arjen sujuvuus ja sosiaalinen turvallisuus, luottamus siihen, että vaikeuksia kohdatessa on saatavissa tukea ja apua, ”ketään ei jätetä jälkeen”, kuten selonteossa painotetaan. Kyse on hyvinvointiyhteiskunnan toimivuudesta ja luottamuksesta siihen. Luottamus yhteiskuntaan on rapautumassa. Tähän vaikuttaa erityisesti yhteiskunnan sosiaalisen pilarin ja siinä sosiaaliturvan, sosiaaliavustusten ja palveluiden voimakas karsiminen. Turvallisuuden kokonaistarkasteluun tarvitaan välttämättä myös sosiaalisen turvallisuuden ja hyvinvointiturvallisuuden ulottuvuudet, jotka muodostavat liiman yhteiskunnallisen koheesion ja yhdenvertaisuuden säilymiseen. Ulottuvuus puuttuu kestävän kehityksen selonteosta.

Toinen yhteiskunnallisen koheesion kannalta vaalittava asia on demokratian edistäminen. Siinä kansalaisyhteiskunnalla ja sen tarjoamilla lähiosallisuuden ja vaikuttamisen mahdollisuuksilla on keskeinen merkitys ihmisten arkitoiminnassa. Yhteiskuntamme rakentuu julkisesta, yksityisestä ja kolmannesta (kansalaisyhteiskunnan) sektorista. Nykytilanteessa kolmanteen sektoriin, erityisesti suoraan hyvinvointia tukeviin sosiaali- ja terveysjärjestöihin, on kohdistettu yli kolmanneksen rahoituksen leikkaukset välittömästi, kun niiden rahoitus siirrettiin Veikkauksen voittovaroista osaksi valtion budjettia – huolimatta myös tehdystä parlamentaarisesta sopimuksesta rahoituksen jatkuvuudesta. Selonteossa todetaan, että demokratiamme perustuu oikeusvaltioon, mutta katveeseen jää sen pohjautuminen oikeusvaltion osana arjessa toimivaan vapaaseen kansalaistoimintaan. Kansalaisyhteiskunnan rapautuminen heikentää demokratiaa ja osallisuuden mahdollisuuksia ihmisten arjessa. Kansalaisyhteiskunnan konkreettisia merkityksiä ja sen murrosta ei tunnisteta lainkaan kestävän kehityksen selonteossa, vaan se tyydytään lähinnä mainitsemaan. Kuitenkin kysymys, mitä yhteiskuntamme kolmannelle pilarille on tapahtumassa, on demokratiakehityksen kannalta olennainen.

Kolmas näkökulma liittyy rauhaan ja rauhanomaisen yhteiskunnan kehittämiseen. Nykyisessä globaalissa kehityskulussa rauhan painottaminen on ensiarvoisen tärkeää. Se on myös olennainen osa yhteiskuntamme historiallista profiloitumista. Yhteiskunnallisessa rauhantyössä on kuitenkin tapahtunut selvä suunnanmuutos, mikä näkyy konkreettisesti siinä, että rauhanjärjestöiltä osana kansalaisyhteiskunnan demokratia-, osallisuus- ja vaikuttamistyötä on poistettu rahoitus. Tämä on nykyisessä murroksessa kestävän kehityksen vastaista, mutta se ohitetaan kokonaan selonteossa.

Sosiaalisen kestävyyden kriittisiä kohtia

Edellä esille nostetuista merkittävistä yhteiskuntapoliittisista ulottuvuuksista huolimatta selonteossa väitetään, että sosiaalisen koheesion tila on Suomessa erittäin hyvä, vaikkakin se on nostettu eri yhteyksissä yhdeksi suurimmista riskitekijöistä. Riski on todellinen monesta suunnasta tarkasteltuna, joten sen analysoiminen selonteossa olisi välttämätöntä. Yhteiskunnallinen polarisaatio ja eriarvoisuus ovat kasvaneet, ja aikaisempi hyvä luottamuksen ilmapiiri on selvästi heikentymässä. Hyvinvointi on polarisoitunut ja sosioekonomiset erot vaikuttavat ihmisten, ja erityisesti nuorten, mahdollisuuksiin aikaisempaa eriyttävämmin. Nämä muodostavat merkittävän riskin koheesion käänteelle heikompaan suuntaan, ja tästä on jo näkyvissä selviä merkkejä.

Selonteossa todetaan, miten Suomessa on kohtalaisen matalat tuloerot ja matala köyhyysaste sekä absoluuttinen köyhyys lähes olematonta, joskin haasteena on suhteellinen köyhyys. Tavoitteena on vähentää köyhyys- ja syrjäytymisvaarassa olevia 100 000:lla, joista vähintään kolmasosa on lapsia. Kovin pienellä ohitetaan tilastotieto, jonka mukaan runsas 14 %, eli joka seitsemäs (!) lapsi on köyhyys- ja syrjäytymisvaarassa. Useissa laskelmissa on todettu, että sosiaaliturvan laaja-alaiset leikkaukset lapsiperheille tulevat nostamaan lapsiperheköyhyyttä useilla tuhansilla lapsilla – eli päinvastoin vähentämistavoitteeseen nähden. Tätä ei nosteta lainkaan näkyviin.

Ylipäänsä sosiaaliturvaetuuksien merkittäviä heikennyksiä ja niiden kasautumista samoille, jo ennestään heikossa asemassa oleville väestöryhmille ei käsitellä. Sen sijaan viitataan meneillään olevaan sosiaaliturvauudistukseen ja kerrotaan muutamasta turvan parannuksesta. Selonteossa todetaan, että kattava sosiaaliturvajärjestelmä turvaa väestön sosiaalisia riskejä vastaan ja että perusturvan taso on parantunut suhteessa hinta- ja ansiokehitykseen. Tilanne on olennaisesti leikkausten seurauksena kääntynyt kielteiseen suuntaan, mutta siitä selonteko vaikenee. Vaikka tavoitteena ilmaistaan olevan huomion kiinnittäminen erityisesti haavoittuviin ryhmiin ja heikoimmista huolehtiminen, niin juuri he ovat sosiaaliturvan heikennysten kohteena. Seurauksena tuloerot polarisoituvat entisestään.

Selonteossa todetaan, että Suomessa ei varsinaisesti nähdä nälkää, ja tilanne onkin hyvä verrattuna heikosti kehittyneisiin maihin. Hyvinvointiyhteiskunnassa ei kuitenkaan saisi olla pidentyviä ruokajonoja, eikä näissä yksin jonottavia lapsia. Ruoka-apua koskevien tutkimusten mukaan avun tarve on kasvanut selvästi. Kestävä kehitys on näiden ilmiöiden kohdalla kaukana tavoitteestaan, mikä olisi tarpeen tuoda rehellisesti näkyviin ja pohtia ratkaisuja tilanteeseen.

Samalla on tärkeä muistaa, että huono-osaisuus on usein sosiaalisesti periytyvää, ja sosioekonomiset tilanteet vaikuttavat voimakkaasti ihmisten mahdollisuuksiin ja tulevaisuuteen yhteiskunnassa. Ne heijastuvat koulutuksen alhaisuuteen, asumiseen, terveyteen, työllistymiseen ja toimeentuloon. Sosiaaliset tekijät ovat merkittävin tausta esimerkiksi sairastavuudessa ja kansanterveyden kehityksessä. Huono-osaisuuden

vaikutukset kumuloituvat, joten siihen vaikuttavia tekijöitä tulisi kestävän kehityksen kannalta erityisesti analysoida.

Suuria haasteita selonteko toteaa olevan erityisesti kansanterveyteen liittyen. Työkyvyttömyyseläkkeiden taustasyynä ovat maassamme useimmiten mielenterveyden ongelmat, ja ne ovat merkittäviä yhä nuoremmissa ikäryhmissä. Mielenterveys ja siihen liittyvien palvelujen puute suurena haasteena ohitetaan selonteossa kuitenkin pelkällä maininnalla. Toimivien palvelujen puuttuminen ilmentää osaltaan palveluköyhyyttä. Tähän köyhyyden lajiin liittyvät myös sosiaali- ja terveydenhuollon kasvavat lääke- ja asiakasmaksut, mitkä tuovat esteitä heikommassa asemassa olevien hoidon- ja avunpiiriin hakeutumiselle. Näitä ei kuitenkaan selonteossa mainita, vaikka ne vaikuttavat voimakkaasti palvelujen yhdenvertaiseen toteutumiseen.

Selonteon mukaan suomalaisen yhteiskunnan haasteina ovat heikentyvä osaaminen ja terveydentila sekä eriarvoisuus ja ne vaikuttavat ihmisen kykyyn osallistua yhteiskuntaan. Valitettavasti näihin on lisättävä monia muita haasteita, kuten heikentynyt työllisyys ja erityisesti osatyökyisten tai kuntoutusta tarvitsevien asema heikosti tai ei lainkaan työllistyvinä, kasvava väkivalta lähisuhde- ja katuväkivaltana sekä yhteiskunnasta eri tavoin syrjäytyvät nuoret. Nämä esitetään selonteossa lähinnä mainintoina, vaikka niihin tarvittaisiin kipeästi konkreettisia toimenpide-ehdotuksia. Rasismista selonteko vaikenee kokonaan, eikä kyseistä sanaa käytetä edes niissä yhteyksissä, joissa useaan kertaan mainitaan hallituksen toimintansa alussa antama tasa-arvolausuma.

Rovaniemellä 13.3.2025

Anneli Pohjola

Sosiaalityön professori (emer.)

Lapin yliopisto